

UDK: 167.7(4)
Bibliid 1451-3188, 10 (2011)
Год X, бр. 35–36, стр. 124–148
Изворни научни рад

Др Милован РАДАКОВИЋ¹

СТРАТЕГИЈА СТВАРАЊА ЕВРОПСКОГ ИДЕНТИТЕТА

ABSTRACT

The EU development, which is reflected in the change of significance of national borders, laws and regulation unification and product standardization, has led to the emergence of a phenomenon that is not clearly defined so far – European identity. As a phenomenon in formation, the strategies for its intensification are being investigated. Three strategies have emerged: (1) common European cultural identity, (2) supranational legal system, and (3) Europe of citizens concept. The basic ideas and concepts of the three strategies are presented in this paper.

Key words: EU, Europe, culture, society, law, citizenship, strategies.

1) УВОД

Ако се европски идентитет посматра преко ЕУ и њених интеграционих процеса, интеграције које се спроводе на економском плану могле би да убрзају и стварање европског идентитета на субјективном плану. Томас Хилан Ериксен сматра да европски идентитет може имати три аспекта:

С обзиром на то да су европску интеграцију са највећим ентузијазмом дочекали управо најсиромашнији региони Европе, као и политичка и економска елита, која ће из сасвим других разлога имати највећу економску и политичку корист од ње, могуће је да ће настанак заједничког идентитета овде зависити од утилитарности.

Економски и политички процеси нису сами по себи довољни да би се на основу њих развио заједнички идентитет, иако они могу да убрзају тај процес. Веома важну улогу имаће и стварање идеологије, а пре свега стварање заједничке историје.

¹ Институт за међународну политику и привреду, Београд.

Европски идентитет није нужно неспојив са националним или етничким. Зато се на питање да ли ће се заједнички наднационални европски идентитет афирмисати у скорој будућности, не може одговорити са јасним да или не.²

Ако бисмо анализирали напред изложено, могли бисмо констатовати следеће: интеграције у оквиру ЕУ донеле су добит економској и политичкој елити држава чланица. Економска елита је добила институционално много шири простор деловања. Такође административне границе држава чланица, када је реч о промету робе, сведене су на најмању могућу меру. На тај начин је квалитет роба дошао до још већег изражаја, а њихов пласман је неспутан националним границама. Политичка елита националних држава такође је европским интеграцијама достигла један виши политички ниво. Националне странке улазе у европске политичке организације чиме мере своју политичку снагу на континенталној основи. Појединци из политичких елита уласком у европски парламент и друге институције ЕУ престају да буду само национална већ постају европска политичка елита. Ериксон сматра да економски и политички процеси нису сами по себи довољни за стварање европског идентитета, већ да је за то потребно створити „заједничку историју”. То је занимљива формулација. Шта заправо подразумева заједничка историја? Историјски догађаји као што су на пример, настанак и нестанак Римског царства, Турска освајања Европе, Први и Други светски рат итд. забележиле су све историје европских и других земаља. Међутим, овде је реч о нечему другом. Стварање заједничке европске историје има за циљ формирање европске историје која је прихватљива за све. Она би требало да помогне, првенствено, млађим генерацијама Европљана да без историјских траума старијих генерација буду историјски равноправни и „само” грађани Европе. Коначно, по мишљењу Ериксона, европски идентитет није неспојив са националним или етничким. Потпуно логично, јер ће се европски идентитет заснивати на националним идентитетима европских народа.

У нашој литератури интересантни су концепти европског идентитета које су изложили Миле Ненадић и Миодраг Јовановић. Ненадић такође сматра да постоји неколико стратегија према којима би Европа требало да дође до свог јединства. По његовом мишљењу, немачка стратегија се заснива на идеји стварања јединственог европског грађанског друштва, довољно динамичног да превазиђе развој одређеног државног друштва. Таква Европа би била резултат међусобног приближавања европских

² Томас Хилан Ериксен, *Етницитет и национализам*, Библиотека XX век, Београд, 2004, стр. 132–134.

култура, а никако резултат њиховог спајања или утапања. На тај начин нешто што би се могло назвати европском културом не би било састављено од појединих култура, већ би изражавало збир међуодноса, односно односа унутар којих се те културе налазе. Насупрот таквој стратегији налази се стратегија европског државног друштва. Она би требало да се остварује на три нивоа: основном, средњем и вишем. Основни ниво се односи на захтеве кооперативности, средњи на прилагођавање односно привикавање на друге, а виши на стапање или повезивање у једно, односно успостављање тзв. европског државног друштва. Европска „етно држава” тада поступа на исти начин на који су поступиле САД. Она мобилише своје поданике тако што их претвара у равноправне грађане, те на такав начин све европске нације бивају грађани односно као грађани имају једнакост пред наднационалним законима. У том смислу, а ради спречавања негативних утицаја етничких и националних структура, стратегија приближавања полази од тога да будућу Европу треба претворити у велики број провинција и „мета-нацију”, тако да чини „велики простор” са разбијеним легитимитетом хијерархијског националног суверенитета.³ Овде су дата два основна модела по којима се може доћи до европског друштва. Први (немачки модел) полази од премисе да ће грађански динамизам народа унутар Европске уније довести до европског друштва. Тај динамизам вероватно подразумева покретљивост грађана широм континента, унификацију диплома, грађанску једнакост пред европским законима и судовима, као и настањивање у оним деловима Европе где су најбољи услови живота и рада за сваког појединца понаособ. Оваква динамичност временом би довела до превазилажења националних државних атрибута. Насупрот том моделу, налази се модел европског државног друштва. Да би се оно остварило потребни су одређени предуслови. Први предуслов је кооперативност, односно потреба за сарадњом. Други је привикавање на друге. „Други” су заправо они грађани Европе који имају друкчију културу од оне у којој живе. У неким државама Западне Европе (Велика Британија, Француска, Немачка, Холандија) овај предуслов већ постоји.

Трећи услов је примена модела који форсира једнакост грађана пред наднационалним законима и судовима. Дакле, однос заснован на премиси европски закони – европски грађани, односно европско законодавство – европско грађанство. Саставни део ове стратегије је и стварање великог броја провинција (региона) путем којих би се превазишле националне

³ Миле Ненадић, „Европски педагошки образац и културни идентитет Европе”, Зборник *Србија и Европа*, ДКСГ, Београд, 1996, стр. 19.

границе и разлике. Према мишљењу Миодрага Јовановића,⁴ концепт европског идентитета требало би да има три приступа, који могу представљати полазиште за његове друге варијанте. Ти концепти су: а) етнокултурни концепт, б) концепт европског грађанства као основе европског идентитета и ц) солидаристички концепт. Када је реч о етнокултурном концепту треба напоменути да се европски народи између себе разликују у погледу језика, величине територије, правних, политичких и економских система, као и у погледу религијске припадности. Упркос тим разликама, Антони Д. Смит сматра да постоје нека наслеђа и традиције који су заједнички. У таква наслеђа и традиције спадају римско право, политичка демократија, парламентарне институције и хришћанство. Када је реч о културном наслеђу, то су ренесанса, хуманизам, рационализам, емпиризам, романтизам и класицизам. Узети заједно они представљају специфичну породицу европских култура. С обзиром да нису сви европски народи у подједнакој мери допринели овим традицијама и наслеђима, као и да сваки од тих елемената није имао подједнако снажан утицај у свакој средини, Смит сматра да треба установити колики су утицај те заједничке европске карактеристике оставиле у свакој појединачној култури Европе.⁵ Концепт европског грађанства заснива се пре свега на члану 8 уговора из Маастрихта,⁶ а затим на концепту колективне лојалности заједничком уставном поретку. Успостављање концепта европског грађанства представља заправо лојалност заједничком уставном поретку, без обзира на разлике у језику, етничком пореклу, религији. Дакле, оно што су сами грађани одредили као нешто према чему ће исказивати своју лојалност. То је, дакле, оно што су грађани Европе одредили као заједничко, а што није утемељено у

⁴ Миодраг А. Јовановић, „Европски идентитет као основа европског комонвелта – немогућа мисија?”, Зборник *Кикиндски дијалози*, свеска три, тема броја: „Искушења глобализације – глобализација, европеизација и национални идентитет”, Кикинда, 2003, стр. 177–190.

⁵ Anthony D. Smith, “National identity and the Idea of European Unity”, *International Affairs*, 1992, vol. 68. No.1, pp.70–71.

⁶ Чланом 8 Уговора из Маастрихта, а затим и консолидованом верзијом Уговора о ЕЗ из Амстердама (члан 17), предвиђено је да грађанин Уније постаје свако лице које поседује држављанство неке од држава чланица. Још прецизније, предвиђено је да грађанин Уније располаже следећим правима: правом на слободу кретања и боравка на целокупној територији ЕУ, активним и пасивним бирачким правом за учешће на локалним и изборима за Европски парламент, ако борави на територији државе чланице чији није држављанин правом на дипломатску и конзуларну заштиту у трећим земљама, правом петиције Европском парламенту и правом на жалбу Омбудсману.

националном. Солидаристички концепт европског идентитета полази од становишта да би се изградња европског идентитета могла заснивати на солидаризму и социјалном грађанству. Фактички такав принцип европског идентитета заснива се на могућности велике покретљивости становништва европског континента. У основи те покретљивости била би потражња за бољим радним местом, у којој појединац не би морао да буде везан за једно место. Такав концепт европског идентитета био би ојачан директним европским опорезивањем, чиме би се иницирали одговорност и интерес грађана, односно ојачала хоризонтална индивидуална права. Такав концепт фаворизује индивидуу као појединца, грађанина Европе, у односу на његову националну припадност и законодавство. Солидаристички концепт је вероватно могућ у високој фази изградње европског идентитета. Овде би се, између осталог, грађанину омогућила радна покретљивост широм континента без неких формалних административних препрека. Солидаристички концепт има два интересантна момента. Први, тзв. директно опорезивање, које би вероватно било регулисано неким органом ЕУ (нпр. Централним пореским системом Европске уније). И други, принцип социјалног грађанства, који би вероватно у прво време био заснован на структуралној синдикалистичкој основи. Етјен Балибар сматра да Европу неће чинити једна већ више заједничких „кућа”, а под тим подразумева целине које је означио као евроамеричку, евромедитеранску и евро(екс) совјетску или евроисточну целину.⁷ Такав концепт заправо не предвиђа једну „унитарну” Европу, већ скуп европских држава заснован на регионалном принципу које би онда заједно „чиниле” структуру европске интеграције. Такав регионалан принцип европских држава Балибар назива „кућама”. У том смислу евроамеричку кућу свакако би представљале Велика Британија, Ирска, Немачка и државе Северне Европе. Евромедитеранску, Португалија, Шпанија, Француска, Грчка (и у случају проширења ЕУ, вероватно Хрватска, Црна Гора, Албанија и Турска). Под

⁷ Балибар констатује: „На првом месту, Европа ће све више представљати не један затворени ентитет (налик каквој федералној држави, или вишенационалном царству), него отворену целину с више концентричних кругова наднационалних установа у нестабилној равнотежи, која твори простор сусрета (а у неким случајевима и сукоба) између различитих економско-културних целина чија је историјска особеност бар онолико снажна колико и особеност саме европске целине: реч је о евроамеричкој, евромедитеранској (првенствено евроарапској или евромуслиманској) и евро(екс) совјетској, или евроисточној целини; ова потоња обухвата све, или део земље које су претрпеле утицај совјетског режима, а суочене су са задатком да га се ослободе. Разуме се, ове целине нису поређане једна уз другу, него у великој мери једна изнад друге. Етјен Балибар, *Ми Грађани Европе? – границе, државе, народ*, Београдски круг, Београд, 2003, стр. 277.

термином евро(екс) совјетска или евроисточна кућа Балибар засигурно подразумева некадашње совјетске државе Естонију, Летонију, Литванију (и у случају проширења ЕУ, Белорусију, Украјину и Молдавију). Источна кућа представља сасвим сигурно државе источне Европе, Пољску, Чешку, Словачку, Румунију, Мађарску, Бугарску. Тако замишљен европски концепт у Бриселу би представљао скуп регионално организованих држава Европе.⁸ Проблем око Балибаровог концепта „више заједничких кућа” односио би се пре свега на фондове ЕУ. Можемо навести један пример – потребу изградње водовода између Португала и Шпаније, за чију изградњу су неопходни фондови ЕУ. У садашњој „архитектури” ове европске интеграције, новац који би био упућен за изградњу водовода третирао би се, између осталог, и као помоћ мање развијеним државама ЕУ. Али ако се примени регионални принцип, где свака од група земаља фаворизује пројекат у свом региону, онда је то једна друга „европска архитектура”. Пример – изградњи водовода између Португалије и Шпаније, конкурише аутопут између Пољске и Чешке, односно изградња нуклеарне електране на граници Немачке и Француске. Овде би се изгубио принцип приступа фондовима на основу помоћи ЕУ мање развијеним деловима Европе, а у циљу њиховог подизања на виши економски ниво, већ би се успоставио својеврсни „регионални ривалитет”. Принцип према којем одређени пројекат није само важан за Европу као целину, већ је првенствено важан за одређени регион (тј. евроамеричку, евромедитеранску, евроисточну „кућу”). Такође, у својим разматрањима, Балибар сматра да ће у Европи увек постојати неке границе, пре свега оне социјалне.⁹

⁸ Свака кућа би могла да буде репрезентована на мањим скуповима и састанцима у Бриселу са једном државом из давог региона, а државе би се ротирале на месту председавајућег одређеног региона једном годишње.

⁹ „Друго, пре неголи доиста самостална, та према споља отворена целина, захваљујући међусобној исцепканости више светских простора, остаје ипак, што се њене унутрашњости тиче, затворена извесним бројем граница које није могуће укинути: није реч само о политичким границама међу државама, већ пре свега о покретним социјалним границама, невидљивим на географским картама, али материјализованим у административним прописима и социјалним праксама; то су унутрашње границе између популација различитих по свом пореклу и месту у подели рада. Наиме, та Европа већ сада је, и биће све више, место сусрета више типова политичко-економских миграција, нарочито оних који долазе с Југа и Истока, којима ће власти покушати да доделе различите *статусе*, суочавајући се с препреком коју представљају већ стечени положаји (захваљујући нарочито постколонијалној ситуацији), као и с тешкоћама које изазивају ранија обећања (посебно она из Хелсинкија)”, Етјен Балибар, *Ми Грађани Европе? – границе, државе, народ*, Београдски круг, Београд, 2003, стр. 277–278.

Дирк Јакобс и Роберт Маиер са Утрешког универзитета, сматрају да се за стварање европског идентитета користе три стратегије.¹⁰ Прво, улажу се напори да се нагласи и конструише заједнички културолошки дефинисан европски идентитет слично као што су конструисани национални идентитети.¹¹ То је урађено коришћењем историјских митова који се односе на заједничко хришћанско наслеђе,¹² заједничку политичку и правну историју уназад све до римског периода и хуманистичку традицију. Штавише, идеологије (Европа као пројекат мира и демократије са циљем модернизације и цивилизације) одржавање секуларних ритуала (Европски избори) и коришћење евро симбола (застава, химна, пасош итд.),¹³ коришћени су да се промовише заједнички културни идентитет. Поред тога покренути су бројни кооперативни програми у европским државама на свим нивоима образовања („Ерасмус” истраживање) и уметности. Све то добија нову димензију увођењем заједничке монете и њеним заједничким коришћењем широм Европе. Друго, изграђен је наднационални правни систем који становницима Европе гарантује нека основна права, а европским радницима даје специјална права. Тај закон разликује се од традиционалних међународних закона јер се примењује како између индивидуа тако и између држава.¹⁴ Ова права спроводи Европски суд правде. Коначно, нова форма европског наднационалног грађанства уведена је експлицитним држављанством Уније. У садашњој фази развоја ЕУ дефинисале су се три стратегије које треба да доведу до европског идентитета. То су: стварање заједничког европског културолошког идентитета, затим развој наднационалног правног система и, путем заједничког европског држављанства, стварање Европе нација у Европу грађана. Све у свему могло би се тврдити да је у свакодневном

¹⁰ Dirk Jacobs and Robert Maier (Utrecht University), “European identity, construct, fact and fiction”, Gastelaars, M & de Ruijter, A (eds), *A United Europe. The Quest for Multifaceted Identity*, Maastricht, Shaker, 1998, pp. 13–34.

¹¹ Hobsbawm, Eric, “Introduction: Investing Traditions”, in: Erik Hobsbawm & T. Ranger (eds), *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.

¹² Brynt, Christopher, (1992) “Commentary, Europe and European Community”, *Sociology*, Vol. 25, No. 2, pp. 189–207.

¹³ Cris, “Usurpers or pioneers? European Commission bureaucrats and the question of European Consciousness”, in: A. Cohen & N. Rapport (eds), *Questions of consciousness*, London, Routledge, 1995.

¹⁴ Abéles, Marc, “La Communauté européenne: une perspective anthropologique”, *Social Anthropology*, 1996, no.4, pp. 33–45.

животу идентификација грађана са европским пројектом релативно скромна и да је национални идентитет и даље врло важан.¹⁵

II) СТРАТЕГИЈА – ЗАЈЕДНИЧКИ ЕВРОПСКИ КУЛТУРОЛОШКИ ИДЕНТИТЕТ

Европска различитост није савремени феномен. И сам процес изградње нације је у првом реду био напор усмерен ка смањењу сваколике разлике у Европи и ка елиминисању средњовековних концепција друштва. Изградња нације успела је само делимично да уједначи разлике између европских култура. Између осталог и због чињенице што су културне разлике и њихове карактеристике биле сложене, али и због чињенице да су биле смештене у различитим деловима и регионима Европе. У том смислу Штајн Рокан констатује: „Велики парадокс Западне Европе је у томе што се развио већи број јаких центара контроле територије на рубовима старог царства: најодлучнији покушаји формирања држава и изградње нација дешавали су се на периферији политичког вакуума насталог распадом старог Римског царства...Испоставило се да је за развој Европе од највећег значаја била чињеница да је њен централни појас био састављен од територија са високим степеном развоја: културног, трговинског и политичког. Пре свега постојала је добро развијена аграрна економија, друго, постојао је велики број високо аутономних градова, институционално прилично различитих у односу на околну пољопривредну територију, и, треће, ти градови као и руралне области били су повезани заједничком културом и религијом чему је допринела добра организација цркве. Црквена организација је омогућила комуникације на велику даљину, али и услед постепеног пораста писмености и једног доминантног језика, латинског. И, четврто, трговина између аутономних територија била је под контролом наслеђених нормативних принципа садржаних у традиционалном римском праву. У овом високо развијеном региону, сви покушаји стварања војно–административних центара нису успели све до 19. века.”¹⁶ Диверзитет Европе има дубоке историјске корене – укључујући и оне које данас називамо наднационалним. Европска традиција представља широку лезу начина повезивања европских народа у њеној историји, а данас компликовану мешавину наднационалних, транснацио-

¹⁵ Deflem, Mathiev & Pampel, Fred, “The Myth of Postnational Identity – Popular Support for European Identifikation”, *Social Forces*, 1996, Vol. 75, no. 2, pp. 119–143.

¹⁶ Rokkan, Stein, “Dimensions of State Formation and Nation Building : A Possible Paradigm for Research on Variations within Europe”, in: Charles Tilly (ed.), *The Formation of National States in Western Europe*, University Press, Princeton, 1975, pp. 562–600.

налних и међувладиних принципа и институција. Прва стратегија, стратегија стварања заједничког европског културног идентитета, заснива се на структури која треба да, са једне стране, одржи, а затим даље развија широк опсег националних култура и идентитета у Европи. Таква стратегија снажно је подржана из два правца. Са једне стране, различитост култура и њихова коегзистенција имају подршку сваке европске државе понаособ, а са друге стране, та стратегија има подршку регионалних и других група које захтевају заштиту и промоцију разлика.¹⁷ Уместо да помаже развој доминантног и свеобухватног идентитета, тај систем карактерише „свест о разликама”.¹⁸ Тај сценарио доприноси културној афирмацији ЕУ, и чини ту организацију полиетничком и мултинационалном. Наднационална структура ЕУ подржава тај диверзитет (различитост), и то на два начина: активном подршком тих иницијатива, и тиме што обезбеђује ауторитативан орган коме се подносе различити захтеви у правцу развијања те политике. Легитимитет ЕУ темељи се на инклузивности и флексибилности у вези са подршком многобројних повезивања и идентификација.¹⁹

III) СТРАТЕГИЈА – НАДНАЦИОНАЛНИ ПРАВНИ СИСТЕМ

Право је као друштвена појава традиционално сматрано, нарочито у доба јаких апсолутистичких држава, искључиво националном појавом. Његов настанак и постојање су везани за државу и одређену културу, а дејство му је било ограничено државном територијом.²⁰ Право које се ствара у оквирима трију заједница: Европске заједнице, Европске заједнице за угља и челик и Европске заједнице за атомску енергију уобичајено се назива право европских заједница или комунитарно право.²¹ После

¹⁷ Захтеви ових група могу бити засновани на полу, раси, етничитету, старости, хендикепу итд.

¹⁸ Tully, James, *Strange multiplicity – Constitutionalism in an age of diversity*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

¹⁹ Тејлор схвата европски диверзитет као „плуралитет модуса припадања” политичкој заједници, који је истовремено отворен за више облика држављанства, који егзистирају у истој политичкој заједници или држави. Примењено на ЕУ, европско држављанство је под утицајем многобројних концепата држављанстава која постоје у Европи и одсликавају широк спектар различитих осећања припадности. Дакле, у овом случају, ЕУ подразумева релативно благ облик заједничког држављанства који је у складу са правом ЕУ и подржава различите културне и националне групе и заједнице.

²⁰ Rene, David, *International Encyclopedia of Comparative Law*, II/Ch. 3, Sources of Law, Tübingen, 1984, p. 158.

²¹ *European Community Law, Community Law, Gemeinschaftsrecht, Kommunitarrecht, Droit com-munautaire, Droit Europeen.*

ступања на снагу Уговора о Европској унији, то право се назива и правом Европске уније, али се у том случају мора имати у виду да су комунитарно право стварали и да га и даље стварају органи европских заједница и да се, с обзиром на недефинисан положај Уније и непостојање сопствених легислативних овлашћења, тај назив може користити само у условном смислу као збирни појам. Субјекти комунитарног права су правна и физичка лица, државе чланице и органи Заједнице. Под физичким лицима подразумевају се држављани држава чланица, а под правним, она која имају припадност некој од држава чланица или имају статус европских друштава, као што су европске економске интересне групације и европска акционарска друштва (*sociates europaea*).²² Тако комунитарно право регулише узајамна права и обавезе између Заједнице и њених субјеката, међусобне односе држава чланица, односе између држава чланица и приватних лица, као и међусобне односе приватних лица.²³ У територијалном смислу, домаћај примене тих прописа је омеђен границама Европске заједнице, односно њених држава чланица. Само у посебним ситуацијама, поједини комунитарни прописи могу се применити и изван Заједнице, односно Европске уније. У питању је тзв. екстратериторијална примена – најчешће комунитарних прописа о праву конкуренције, а осталих прописа у случајевима њихове примене на активности које су довољно повезане са Заједницом. У таквим случајевима на комунитарне прописе могу се позивати и држављани трећих држава нечланица и њихова правна лица. Тако се, у погледу уживања одређених социјалних погодности на основу радног односа, на комунитарне прописе могу позивати не само запослени радници из трећих држава нечланица, већ и чланови њихових породица. Исто тако, држављани држава нечланица могу стицати одређена права и на основу споразума о придруживању и сарадњи које је Заједница/Унија закључила са њиховим државама, или на основу Шенгенских споразума о граничној контроли, као и на основу Европске конвенције о људским правима.²⁴ У теорији не постоји потпуна сагласност у погледу тога који све прописи (норме) спадају у појам комунитарног права. Постојећа схватања се могу поделити у две групе: у ужа и шира. Према ужем схватању, у комунитарно право спадају само прописи које су

²² Детаљније: Радован Вукадиновић, *Стварање и остваривање комунитарних права у Европској унији*, ИЕС, Београд, 1998, стр. 23–26.

²³ Kapteyn Paul and Themaat Verloren, *Introduction to the Law of the European Communities*, Ed. by L. Gormley, Kluwer, 1998, p. 78.

²⁴ Staples, Helen, *The Legal Status of Third Country Nationals Resident in the European Union*, Kluwer, 1999.

донели органи Заједнице на основу овлашћења које су им доделиле државе чланице. То су, пре свега, уговори о оснивању, уговори између Заједнице/Уније и трећих држава и међународних организација и норме секундарног законодавства, али не и норме унутрашњег права држава чланица. Систем комунитарног права обухвата и одређене категорије споразума које закључују државе чланице на основу поменутих уговора, међународне уговоре који су у тесној вези са њима и одлуке које доноси Савет у својству конференције представника влада држава чланица. Према другој потподели, у изворе комунитарног права у ужем смислу спадају: међународни уговори који се односе на оснивање, функционисање и развој Заједнице, секундарно законодавство у које улазе акти нормативног карактера које доноси Савет и Комисија и право које ствара Суд правде.

Према ширем схватању комунитарно право обухвата не само поменуте изворе већ и оне националне (унутрашње) прописе које су државе чланице донеле ради имплементације (спровођења и извршења) прописа које су донели органи Заједнице.²⁵ У том смислу се наводи да је комунитарно право, као аутономни правни систем, састављено из хетерогених норми које своје порекло воде из „оног дела међународног права које регулише уговоре и међународне институције од оснивачких уговора и њихових анекса, прописа које су створили органи Заједнице и оних делова унутрашњег права које су државе чланице дужне да донесу ради извршења својих обавеза”.²⁶ Реч је о прописима које доносе органи Заједнице, као и правила међународног и унутрашњег права држава чланица. Иако су различити по пореклу и начину настанка, ти прописи чине посебно јединство, тако да се може говорити о комунитарном правном систему и комунитарном правном поретку.²⁷ У основи поделе схватања комунитарног права у ужем и ширем смислу, налазе се правнополитички разлози који су раније били обојени и идеолошким постулатима. Према поборницима ужег схватања, ако би норме националног права држава чланица улазиле у систем комунитарног права, онда би и оне биле потчињене јурисдикцији Суда правде. Суд би тако, ради обезбеђивања јединственог деловања целог система, био овлашћен да тумачи не само комунитарне, већ и националне норме, чиме би се могао ограничити суверенитет држава чланица. Полазећи од тих разлога, Суд правде је у више

²⁵ Maher, Imelda, *Community Law in the National Legal Order: A Systems Analysis*, 36 *JCMStud*, 1998, p. 239.

²⁶ Lasok, Dominik, *Law & Institutions of the European Union*, Butterworths, 2002, p. 103.

²⁷ Schermers Henry and Waelbroeck Denis, *Judicial Protection in the European Communities*, Kluwer, 1992, p. 7.

случајева заузимао ставове да он није надлежан да примењује нити да тумачи одредбе националног права држава чланица, осим када Уговор о оснивању изричито упућује на националне појмове. Пракса је, међутим, показала да су се ступањем у Заједницу државе одрекле дела свог суверенитета, тако да Суд правде у поступку одлучивања по претходним питањима тумачењем комунитарних прописа на посредан начин одређује и границе у којима се могу кретати национални имплементирајући прописи, као и национални прописи који морају бити у складу са комунитарним. Осим тога, Суд правде је обавезао националне судове да националне прописе тумаче на усклађен начин како би им нашли оно значење које одговара комунитарним циљевима, што говори у прилог прихватања шире концепције. У погледу правне природе комунитарних прописа, у правној теорији нема јединственог схватања. Разлике у схватањима потичу делом из различитог методолошког приступа, а делом из различитих схватања правне природе саме европске заједнице.²⁸ Различито одређивање природе Заједнице условило је и различита, али мање разуђена, схватања о правној природи комунитарног права, који се могу груписати у: интернационалистичка (међународна), наднационалистичка (аутономна) и мешовита. Према првом схватању, комунитарно право је по својој природи међународно право, јер је настало на основу међународних уговора и, без обзира на извесне специфичности, његово дејство остаје у „сфери дејства међународног права”.²⁹ Као такво, оно представља део међународног права.³⁰ Према наднационалној теорији о правној природи Заједнице, Суд правде подржава став да су државе чланице, ступањем у Заједницу, доделиле Заједници одређена овлашћења и у тим областима ограничиле своја суверена права, па се тако створено право не може подвести под познате класификације права, нити се поистоветити са унутрашњим или међународним правом, већ представља аутономни *sui generis* систем са наднационалним карактеристикама.³¹ Према мешовитом схватању, комунитарно право је „истовремено и међународно и унутрашње, јавно и

²⁸ О различитим теоријама погледати: Constantinesco, Leontin, Jean, *Das Recht der Europäischen Gemeinschaften*, Baden-Baden, Das institutionelle Recht, 1977, p. 309. и даље.

²⁹ Theodor, Schilling, “The Autonomy of the Community Legal Order: An Analysis of Possible Foundations,” *Harvard International Law Journal*, 1996, p. 389.

³⁰ Colins, Lawrence, *European Community Law in the United Kingdom*, London: Butterworths, 1975, p. 2–7.

³¹ Lasok & Bridge, *Law & Institutions of the European Communities*, p. 149, London, 1987.

приватно, материјално и процедурално, састављено из закона и преседана”.³² То има за последицу да се извори комунитарног права, па ни сам Уговор о оснивању, не могу тумачити само у складу са традиционалним правилима међународног права, нити се односи између држава чланица могу третирали као чисти односи међународног права.³³ Када говоримо о карактеристикама комунитарног права, на основу схватања присутних у правној теорији, може се донети следећи закључак:

1. Уговор о оснивању Европске економске заједнице је успоставио сопствени и оригинални правни поредак и особени систем права;
2. Захваљујући начелима директне примене и директног дејства овај систем норми је интегрисан у правне системе свих држава чланица;
3. Према начелу супериорности, комунитарно право, као право европских заједница, обавезује националне судске органе на потпуно и ефикасну примену;
4. Субјекти права европских заједница су не само државе чланице него и физичка и правна лица која су под њиховом јурисдикцијом;
5. Право европских заједница комунитарним субјектима намеће одређене обавезе и истовремено даје субјективна права којима се користе појединци као приватна лица;
6. Дата права не потичу само из одредби које су непосредно фиксиране у Оснивачком уговору, него произилазе из јасно установљених обавеза, које су наметнуте како приватним лицима, тако и државама чланицама и органима Европске заједнице;
7. У складу са устаљеном судском праксом, државе чланице су обавезне да у оквиру својих надлежности обезбеде примену права европских заједница и да обезбеде његову заштиту, која је на тој основи додељена приватним лицима (појединцима). Одговарајућа заштита би у значајној мери била ограничена или негирана ако та лица не би располагала правом да траже накнаду штете у случају када су за повреду тих права одговорне државе или су државе допустиле повреду тих права.³⁴ Правну природу ЕУ одређују следећи елементи: Институционални систем, који обезбеђује деловање ЕУ у складу са општим европским интересом. То подразумева деловање ЕУ у складу са постављеним циљевима; Пренос

³² Ibid., p. 71.

³³ Trevor, Harley, *The Foundations of European Community Law*, Oxford, 1988, p. 85.

³⁴ Радован Д. Вукадиновић, *Право Европске уније*, Крагујевац, 2006.

овлашћења на органе Уније у много већој мери него што је то случај са другим међународним организацијама и ширење надлежности у областима у којима обично државе задржавају своја суверена права; Директна примена и директно дејство права Уније што чине одредбе Уније у целости и једнообразно примењивим у свим државама чланицама, чиме се и државама чланицама и њиховим грађанима дају права и обавезе; Примат права Уније, чиме се обезбеђује да право Уније не може бити стављено ван снаге или измењено националним правом, односно да над њим има предност у случају међусобног конфликта. У том смислу Европска унија представља аутономну целину са сопственим сувереним правима и правним поретком који је независан од држава чланица и чији су субјекти, у областима надлежности ЕУ, и државе чланице и њихови држављани. Законодавство ЕУ има значајан утицај на формирање европског идентитета. Тај значај наглашен је већ самом формулом према којој европски закони имају примат над националним. Они на тај начин могу утицати на мишљење грађана држава чланица, који у не малом броју случајева, уколико су оштећени пред националним судовима, могу третирати европске судове праведнијим.

Европски закони покривају готово све области људског делања, од заштите људских права, политике, трговине до екологије и прописа о рибарењу.³⁵ Поред тог непосредног утицаја, европско законодавство и посредно утиче на однос националног и европског идентитета. Створена је Европска монетарна унија, која охрабрује осећање колективне европске припадности. У војној области Европа све више осећа одговорност за сопствену безбедност. Досад недовољно приметно војно крило ЕУ, Западноевропска унија, одређеним законодавним мерама прави простор за евентуалну могућност самосталног деловања независно од НАТО пакта.

IV) ТРЕЋА СТРАТЕГИЈА – ЕВРОПА ГРАЂАНА

Држављанство Уније потврђено је правом на слободно кретање на територијама држава чланица, затим као право на испостављање захтева европском парламенту и европском омбудсману. Поред права на учешће на

³⁵ Европски суд правде је почетком 2000. године наложио Британији и Немачкој да преиспитају и ревидирају основе своје војне политике. Суд је током протекле деценије интервенисао широм континента. Између осталог у Италији (квоте око производње маслиновог уља), Шведској (забрана корпорацијске фузије), Француској (увођење ембарга на увоз говеђег меса из Британије), Турској која претендује да уђе у ЕУ, наложено је да из свог законодавства мора избацити смртну казну итд.

локалним, уведено је право учешћа на европским изборима. На основу тога што се држављанство уније изводи из држављанства држава чланица,³⁶ гарантовано је право држављанима земаља ЕУ, који се налазе изван територије држава Уније, заштите било ког дипломатског представништва друге државе чланице. У исто време традиционално разликовање између домаћег становништва и странаца изгледа да се помера ка визији заједничке западне културе.³⁷ У идентификацији другог, (странца) све је очигледнији тренд да се не виде сви страни држављани као прави странци. У земљама као што су Белгија, Данска, Француска, Немачка, Британија, Холандија странцем се најчешће сматра Арапин или Азијат, иако су у реалности већина страних држављана Европљани. Поред тога, одбојност је већа према неевропским странцима него према странцима из Европе. Изгледа да је идентификација са европским пројектом још у развоју, али се ипак повлаче границе између грађана Европске уније и грађана изван ЕУ, а нарочито између грађана који нису беле расе.³⁸ Брисел је увек наглашавао званичан став да примарни циљ напора ка европском идентитету представља унапређење могућности европске интеграције, умањење значаја етно-национализма и спречавање стварања нових граница. Главни циљ је био укључивање грађана Европе у

³⁶ Ове стратегије дале су одређене практичне резултате. На пример, упечатљиво је да све већи број студената користи могућност школовања у другим европским државама. Такође, значајан број научника изграђује своју каријеру ван граница сопствене државе. За високо образоване интелектуалце који су својевремено тежили уласку у националну административну елиту, запослење у некој од институција Европске уније постаје све пожељније. За образоване младе људе привлачне су и невладине организације које лобирају унутар европских институција. Могућност слободног кретања и користи образовања и запослења у другим европским земљама све више је реалност међу младим високообразованим Европљанима. У том смислу европски идентитет настаје и креирањем новог паневропског образовног академског и политичког простора.

³⁷ Fuchs Diter, Gerhards Jurgen & Roller Edeltraud, "Nationalism versus Eurocentrism? The Construction of Collective Identities in Western Europe in Marco Martiniello", *Migration, Citizenship and Ethno-National Identities in the European Union*, Aldershot: Avebury, 1995.

³⁸ Ова диференцијација између различитих група странаца није случајна и ненамерна последица званичне политике која третира конструкцију стварања европског идентитета. Иако већина европских држава води активну политику интеграције и мултикултурализма, ради избегавања евентуалних етничких сукоба, не може се тврдити да европска политичка елита није имала баш никакву улогу у стварању нових граница између етничких група и да се данас сусрећу са феноменом за који немају никакву одговорност. Dirk Jacobs and Robert Maier, "European identity: construct, fact and fiction", Gastelaars, M & Ruijter, A. (eds), *A United Europe, The Quest for a Multifaceted Identity*, Maastricht, Shaker, 1998, pp. 13–34.

заједнички економски, мултикултурни и политички пројекат. Међутим, то укључивање је у пракси истовремено повукло искључивање страних држављана неевропског порекла у расправама о европским правима. На тај начин нису створене само везе са територијом, индивидуалношћу или људским правима већ такође и историјске и културне везе и заједнички политички пројекат.³⁹ Као што напомиње Вилијам Роџерс Брубекер, овде се ради о моћи да се наметне визија друштвеног света која, када се наметне читавој групи, ствара значење и консензус посебно у вези са идентитетом који онда ствара реалност јединства и идентитет групе.⁴⁰ У наведеном примеру предмет европског идентитета обезбеђује нам интересантан случај како категоризација доноси и визију и поделу укључења и искључења из европског идентитета. Ако бисмо поставили питање да ли држављанство Уније, према споразуму из Маастрихта, подржава тврдњу да у Европи права учешћа и представљања у политици све више постају појмови изван вокабулара грађанства,⁴¹ одговор би могао да буде и позитиван и негативан. Позитиван јер је нова – за сада у настанку – наднационална форма грађанства, правни европски статус уведена да обезбеди одређена права посебним групама становника који су пре тога били мање-више искључени из тих права на бази њихове националне припадности. Негативан – јер је у исто време створена нова подела између еврограђана и евространаца са приметним последицама искључивања одређених група имиграната. У том процесу вокабулар искључивања на бази националног држављанства једноставно је замењен сличним вокабуларом европског грађанства. Та подела има једнаке последице јер су грађанска права ускраћена одређеним групама становника због њиховог наводног недостатка историјских и културних веза са европским друштвом.⁴² Када се упореде политичке дебате и документи у Холандији и Белгији током раних седамдесетих са документима из деведесетих може се јасно уочити да странци из јужне Европе, током седамдесетих означени као

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Brubaker, Rogers, "Immigration, Citizenship and the Nation-State in France and Germany: A Comparative Historical Analysis", *International Sociology*, No. 5, 1990, pp. 379–407.

⁴¹ Soysal, Yasemin Nuhoglu, *Limits of Citizenship. Migrants and Postnational Membership in Europe*, University of Chicago Press, London, 1994.

⁴² Током времена грађани Европе који су некада сматрани странцима постали су нека врста *нових земљака*, док су држављани трећих земаља, постали огелотворење *другог*. У том смислу интересантно је да је текући процес европске интеграције неке европске странце (нпр. Италијане) подигао са нивоа гастарбајтера на ниво „земљака”.

гастарбајтери или имигранти, тако се више не називају током деведесетих.⁴³ Са друге стране, странци са других континената су постали још више странци. У послератној Европи странци с правом боравка независно од њиховог држављанства – порекла – националности, све чешће су добијали иста социјална, економска и грађанска права као и остали грађани. Томас Хамар и Роџерс Брубејкер означили су те промене као проширење опсега националног грађанства на територијалној основи: при додељивању права принцип боравка – места боравка, надјачао је принцип о припадности.⁴⁴ Као последица тога, правни статус странаца са правом боравка као и странаца у принципу постао је све униформнији широм Европе.⁴⁵ Изложили су гледиште да је тај процес последица логике ширења државе благостања; социјална и економска права додељена су странцима као последица развоја система благостања у правцу универзалистичког система прерасподеле социјалних добара унутар државних граница. Уистину, да би била успешна у остваривању социјалне стабилности држава благостања мора се односити једнако према свом становништву без обзира на националност. Амерички политички социолог Јасмин Сојсал, међутим, сматра да је трансформација грађанства била много потпуније природе од самог проширења на територијалној основи. Она одбацује објашњење којим се промене у грађанству приписују појави апарата благостања. Сојсал сматра да не постоји ништа инхерентно држави благостања што би налагало обухватање странаца системом благостања. Проширење права емиграната резултат је ширег схватања човечности. Према њеном мишљењу, идеја универзалних људских права је током година постајала све значајнија. Основа легитимитета индивидуалних права у послератном периоду премашила је границе националне државе. Тако је оквир националног грађанства постепено замењен општим моделом припадности. Теме о националности су све чешће замењиване темама о људским правима у политичким расправама о

⁴³ Jacobs, Dirk, *Implicit constructions in Parliamentary debate over voting rights for foreign residents in the Netherlands and Belgium*, Paper presented at the Political Linguistics Conference, December 7–9, University of Antwerp, 1995.

⁴⁴ Hammar Tomas, “Democracy and the National State”, Aldershot, Avebury and Brubaker R, *Immigration, Citizenship and the Nation-State in France and Germany, A Comparative Historical Analysis*, *International Sociology*, 1990, No. 5, pp. 379–407.

⁴⁵ Heisler, Martin; Heisler, Barbara, “Citizenships - Old, New and Changing: Inclusion, Exclusion and Limbo for Ethnic Groups and Migrants in the Modern Democratic State”, in: J. Fijalkowski, H. Merckens & F. Schmidt (eds), *Dominant National and Ethnic Identities*, Free University, Berlin, 1990.

индивидуалним правима. Права више нису повезана са националним или културним идентитетом, већ припадају људском бићу независно од националности. Човечност је преузела примат над националношћу. Сојсал то објашњава на основу два повезана историјска развоја догађаја – с једне стране је све већа међународна повезаност и међузависност и појава транснационалних политичких структура (на пример, Европске уније) чиме се компликује питање националног суверенитета и јурисдикције, а са друге стране је појава универзалистичких правила, формализованих и легитимисаних мноштвом међународних закона, који дају права појединцима без обзира на националност. Тиме грађанство добија сасвим нови, постнационални карактер. Сојсал наглашава да ово постнационално грађанство свакој особи доноси право и дужност учешћа у структурама власти и јавном политичком животу без обзира на њихове историјске и културне везе са том заједницом.⁴⁶ Национални и културни идентитет и категоризација себе и других више нису битни за грађанство, у контексту те тврдње, поставља се питање како би требало да сагледавамо развој европског идентитета и грађанство Европе. Током скоро три деценије заговорници европске интеграције сматрали су промоцију европске свести и креирање европског идентитета као кључни политички циљ. Раних седамдесетих неколико водећих политичара поставили су развој наднационалног идентитета на врх политичких приоритета Европске заједнице. Током разговора о будућности европске интеграције, заједничка европска свест виђена је као неизбежан фактор успешне трансформације Европске заједнице у праву наднационалну политичку унију. Осамдесетих је идеја политичке уније постепено губила на значају у корист Европе као јединственог економског простора и тржишта.⁴⁷ Циљ стварања јаког европског идентитета није, међутим, напуштен. У оквиру перспективе развоја економске интеграције промоција европске свести у обичном грађанству остала је важан европски политички циљ. У касним осамдесетим то је прерасло у велику пропагандну кампању и промоцију низа евро симбола. Када је у раним деведесетим јединствено тржиште постало реалност, настојања за политичку интеграцију и промоцију европског идентитета опет су ојачала. То је остварено потписивањем уговора из Мастрихта и увођењем тзв. европског грађанства као новог вида

⁴⁶ Soysal, Yasemin, *Limits of Citizenship. Migrants and Postnational Membership in Europe*, University of Chicago Press, London, 1994.

⁴⁷ Wiener, Antje, *Practicing Citizenship beyond Modern Frontiers. The Resources of Union Citizenship*, Paper presented at the 1995–1996, EUI European Forum on Citizenship, European Citizenship, An Institutional Challenge, EUI, Florence, 1996.

наднационалног правног статуса. Следећи важан корак у процесу покретања и стварања европске свести несумњиво је увођење заједничке монете. Речима ирске политичарке Мери О Рурк: „Иако ће јединствена монета најјаче утицати да се људи идентификују са Унијом још увек постоји потреба да се грађани Европе приближе изван економије.”⁴⁸

V) ЗНАЧАЈ ИНСТИТУЦИЈА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У РАЗВОЈУ ЗАЈЕДНИЧКОГ ЕВРОПског КУЛТУРОЛОШКОГ ИДЕНТИТЕТА ЗАСНОВАНОГ НА РАЗЛИЧИТОСТИ

Данашњи развој ЕУ указује на то да наднационалне институције ЕУ имају јак утицај и велико поверење као и подршку друштвених покрета који су занемарени или чијим се проблемима поклања мала пажња у њиховим државама или политичким заједницама. За та питања су пре свега надлежни Европска комисија и Парламент који су применили бројне мере стимулације и акција везаних за друштвене покрете. Такође, примећује се заинтересе-сованост за питања везана за регионализам и поновно интензивирање напора у изградњи регионалних идентитета – или у оквиру држава чланица, или у регионима који се налазе у више држава чланица истовремено.⁴⁹ Истраживачи као што су Маркс, Шаф, Шмитер и Стрик примећују да „могућност овлашћивања региона (могућност да региони добију одређену самоуправу) у Европи, утицала је на регионалне покрете са посебном културом, да одустану од захтева за потпуну националну независност, и да се оријентишу на захтеве за већу аутономију у контексту ЕУ. Дефинисање политика помера се са националних извршних тела ка наднационалним нивоима нагоре, а са регионалне власти на доле, тако да се тема националности изгледа може раздвојити од захтева за независну државу. Смањивање утицаја држава европске политичке заједнице, довело је до тога да се у ЕУ етничке групе мање залажу за остваривање независне државе као свог крајњег циља.”⁵⁰ Несумњиво постојање великог наслеђа богатства различитости у Европи, као и напори ЕУ који су били усмерени на њихову заштиту, укључује и

⁴⁸ O'Rourke, Mary, *The Union and its Citizens*, Speech by the Deputy Leader of Fianna Fail spoken at the Conference on The priorities of the Irish Presidency, Saturday, 25th May, at Dublin Castle, 1996.

⁴⁹ Laffan, Brigid, *Constitution – Building in the European Union*, Institute for European Affairs, Dublin, 1996.

⁵⁰ Marks Gary, Schapf Fritz, Schmitter Philippe and Wolfgang Streek, *Governance in the European Union*, Sage, London, 1996.

облике диверзитета који нису националне природе. Из тих разлога све се чешће говори о могућности појаве ткз. дубоког диверзитета. Тејлоров појам дубоког диверзитета претпоставља непомирљиве разлике које захтевају институционално признање за своју посебност. Једна важна последица тога је потреба да се европско држављанство конципира тако да диференцирана права држављана обухвата дубоки диверзитет.⁵¹ Уговором из Мастрихта утемељено је држављанство Уније. Држављанство ЕУ изводи се из држављанства сваке од држава чланица и треба да допуни, али не и замени национално држављанство. Дакле, држављани држава чланица имају два облика права, национални и европски, чији међусобни односи још нису јасно дефинисани. То ствара одређену недореченост између држављанства државе чланице са једне стране, и држављанства ЕУ са друге. Концепција држављанства које је усвојила ЕУ укључује и правну компликованост између политике разликовања и политике једнаког дигнитета (достојанства). Разликовање засновано на националности углавном се сматра извором дубоких диверзитета. Државе чланице ЕУ задржале су главне институционалне полуге, преко којих су прошле генерације социјализоване тако да постану лојални чувари националног идентитета и културе своје државе. У поређењу са државама чланицама, ЕУ има слабе механизме социјализације. ЕУ додељује права, развија регулативу и улаже новац, и настоји да подржи међународну мобилност и интеракцију. Ови механизми охрабрују уједначавање али не штите различитост. У ЕУ, ентитету формално посвећеном изградњи све чвршће Уније европских народа, високо институционализовани национални идентитети посебних држава, показују неке знаке конвенгерције. У том смислу издвојиле су се три земље које већ дуго слове као највеће земље евроскептицизма, Данска, УК и Ирска. Амстердамски споразум био је предмет жестоке дебате у све три

⁵¹ ЕУ нема заједничку дефиницију држављанства. Европско држављанство одређено је правилима приступања у држављанство за сваку државу чланицу. Дакле, ЕУ не одређује ко ће имати европско држављанство. Али, ни државе чланице нису једине које доносе одлуку у овом случају. Европска права односе се и на правна тумачења Европског суда правде. Члан 6 (2) ЕУ гласи: „Унија ће поштовати основна права гарантована европском конвенцијом о људским правима и основним слободама потписаним у Риму 4.11.1950. године као и уставне традиције држава чланица, као општеправне принципе Заједнице. Ова права припадају сваком лицу, физичком или правном и обавезују институције и државе чланице када примењују право Заједнице.” *Intergovernmental Conference: Issues, Options, Implications*, IEA Dublin, 1995.

земље.⁵² За време преговора и ратификације Уговора из Амстердама јавна референдумска расправа у Данској била је врло усмерена на потребу да се заштити данско тржиште радне снаге. По овом питању Данци су се сложили да постоји обавеза да се у Европи сарађује, али је неслагања било како да се то постигне, с обзиром да је у Данској радио већ велики број радника чије земље нису биле чланице Уније.⁵³ Слично је било и у Ирској. У УК конзервативна Влада је истакла потребу да се заштити специфичност британског тржишта рада али је поражена на изборима од Владе Тонија Блера, који је много мање инсистирао на очувању истог и неких других националних специфичности. Стивен Џорџ је у ранијој студији приметио да млађи људи у УК желе да буду више проевропски оријентисани него њихови старији сународници. За те Британце „чланство у ЕУ постојало је током читавог њиховог живота”.⁵⁴

VI) ЗАКЉУЧАК

ЕУ – кроз одлуке Савета, Европског парламента, Комисије и Суда правде, као и подржавањем транснационалних међувладиних и невладиних мрежа – постаје важан актер одређене трансформације идентитета у Европи. Један аспект тога је чињеница да национални идентитети постају све обухватнији, регионални идентитети се све јасније испољавају а друштвене групе усмеравају своје напоре ка европским институцијама. ЕУ и Савет Европе труде се да заштите језике мањина. Изгледа да је тврдња Кимлике – да ће настојања да се заштити национална култура довести до немогућности да се она отвори за интеграције, а тиме довести и до слабљења ЕУ и имплицитно је ослабити⁵⁵ – по свему судећи нетачна у случају Европе. Национални идентитети дубоко су укорењени у основну структуру и функционисање ЕУ. То се односи и на свакодневне активности институција као и на ванредне догађаје, као што су, на пример, потписивање нових уговора. Процес интеграције не чини националне

⁵² Амстердамски споразум ступио је на снагу 1999. године. Поред осталог, односио се и на слободу кретања људи, контролу спољних граница, азил, усељавање и заштиту права грађана држава ван ЕУ. УК, Ирска и Данска нису га потпуно усвојиле, задржавши право да контролишу улаз људи на својим националним границама.

⁵³ Pogledati, Fossum, Joan, Erik, “Constitution-making in the European Union” in Eriksen, E.O. and J.E. Fossum (eds), *Democracy in the European Union*, Routledge, London, 2000.

⁵⁴ George, Stephen, *An Awkward Partner-Britain in the European Community*, 2. ed, Oxford University Press, Oxford, 1994.

⁵⁵ Вил Кимлика, *Мултикултурализам*, ЦИД, Подгорица, 2004.

идентитете више инклузивним. Интеграција такође преусмерава и регионалне идентитете ка европском нивоу и као такве чини их подложнијим институционалним структурама које их са више нивоа усмеравају. На тај начин идентитети се не преклапају него сукобљавају. Питање је да ли то наговештава слабљење националних идентитета или појаву нове форме идентитета у ЕУ који ће бити постнационални. Осећање поседовања европског идентитета у директној је вези са осећањем грађана Европе да припадају истом европском друштву. Тешкоћа доласка до европског идентитета детерминисана је јаким индивидуалношћу европских нација, која је кроз историју много пута потврђивана. Али индивидуалност сваке појединачно узете европске нације не репрезентује континент. „Тек међусобни однос европских држава конституише Европу. Јер, тек одређујући се једна наспрам друге и једна наспрам других, оне развијају како властито тако и заједнички (европски) идентитет.”⁵⁶

Литература:

- Abéles Marc, “La Communauté européenne: une perspective anthropologique”, *Social Anthropology*, 1996, no. 4.
- Балибар Етјен, *Ми, Грађани Европе – границе, државе, народ*, Београдски круг, Београд, 2003.
- Brubaker, Rogers, “Immigration, Citizenship and the Nation-State in France and Germany: A Comparative Historical Analysis”, *International Sociology*, 1996, No. 5.
- Brynt Christopher, “Europe and European Community”, *Sociology*, 1995, Vol. 25, No. 2.
- Chore Cris, *Usurpers or pioneer?*, European Commission bureaucrats and the question of European Consciousness in A. Cohen&N Rapport (eds), *Questions of consciousness*, London: Routledge, 1995.
- Colins, Lawrence, *European Community Law in the United Kingdom*, London: Butterworths, 1975.
- Constantinesco, Leontin, Jean, *Das Recht der Europäischen Gemeinschaften*, Baden-Baden, Das institutionelle Recht, 1977.
- Deflem Mathiev&Pampel Fred, “The Myth of Postnational Identity. Popular Support for European Identifikation”, *Social Forces*, 1996, Vol. 75, no. 2.

⁵⁶ Бранимир Стојковић, *Европски културни идентитет*, Просвета, Ниш, Завод за проучавање културног развика, Београд, 1993, стр. 7.

- Fossum, Joan, Erik, *Constitution-making in the European Union* in Eriksen, E.O. and J.E. Fossum (eds), *Democracy in the European Union*, Routledge, London, 2000.
- Fuchs Diter, Gerhards Jurgen & Roller Edeltraud, *Nationalism versus Eurocentrism?*, The Construction of Collective Ideentities in Western Europe in Marco Martiniello, (Ed.) *Migration, Citizenship and Ethno-National Identities in the European Union*, Aldershot:Avebury, 1995.
- George, Stephen, *An Awkward Partner-Britain in the European Community*, 2. ed, Oxford University Press, Oxford, 1994.
- Hammar Tomas, *Democracy and the National State*, Aldershot, Avebury and Brubaker R, “Immigration, Citizenship and the Nation-State in France and Germany, A Comparative Historical Analysis”, *International Sociology*, 1990, No. 5.
- Heisler, Martin, Heisler, Barbara, “Citizenships, Old, New and Changing: Inclusion, Exclusion and Limbo for Ethnic Groups and Migrants in the Modern Democratic State”, in: J. Fijalkowski, H. Merkens & F. Schmidt (eds), *Dominant National and Ethnic Identities*, Free University, Berlin, 1990.
- Hobsbawm Eric, “The Investion of Tradition, Introduction: Investing Traditions”, in: Eric Hobsbawm&T. Ranger (eds), Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
- Jacobs, Dirk, *Implicit constructions in Parliamentary debate over voting rights for foreign residents in the Netherlands and Belgium*. Paper presented at the Political Linguistics Conference, December 7–9, University of Antwerp, 1995.
- Dirk, Robert Maier, *European identity, construct, factand fiction*, Utrecht University. This paper has been published in: Gastelaars, M & de Ruijter, A (eds), *United Europe. The Quest for Multifaceted Identity*:Maastricht: Shaker, 1998.
- Јовићић Миодраг, *Европски идентитет као основа европског комонвелта*, Дијалози, Кикинда, 2003.
- Kapteyn Paul and Themaat Verloren, *Introduction to the Law of the European Communities*, Ed. by L. Gormley, Kluwer, 1998.
- Кимлика Вил, *Мултикултурализам*, ЦИД, Подгорица, 2004.
- Laffan, Brigid, *Constitution – Building in the European Union*, Institute for European Affairs, Dublin, 1996.
- Lasok, Dominik, *Law & Institutions of the European Union*, Butterworths, 2001.

- Lasok & Bridge, *Law & Institutions of the European Communities*, London, 1987.
- Maher, Imelda, *Community Law in the National Legal Order*, A Systems Analysis, 36 *JCMStud*, 1998.
- Marks Gary, Schapf Fritz, Schmitter Philippe and Wolfgang Streek, *Governance in the European Union*, Sage, London, 1996.
- Ненадић Миле, *Европски педагошки образац и културни идентитет Европе*, ДКСГ, Београд, 1996.
- Ó Rourke, Mary, *The Union and its Citizens*. Speech by the Deputy Leader of Fianna Fail spoken at the Conference on The priorities of the Irish Presidency, Saturday, 25th May, 1996, at Dablin Castle.
- David, *International Encyclopedia of Comparative Law*, II/Ch.3, Sources of Law, Tübingem, 1984.
- Stein, *Dimensions of State Formation and Nation Building : A Possible Paradigm for Research on Variations within Europe*, in Charles Tilly (ed.), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton: “Princeton University Press”, Princeton, 1975.
- Henry and Waelbroeck Denis, *Judicial Protection in the European Communities*, Kluwer, 1992.
- Schilling Theodor, (1996), *The Autonomy of the Community Legal Order: An Analysis of Possible Foundations*, Harvard International Law Journal.
- Smith Anthony, “National identity and the Idea of European Unity”, *International Affairs*, 1992, vol. 68, No. 1.
- Staples, Helen, *The Legal Status of Third Countrz Nationals Resident in the European Union*, Kluwer, 1990.
- Soysal, Yasemin Nuhoglu, *Limits of Citizenship. Migrants and Postnational Membership in Europe*, University of Chicago Press, London, 1994.
- Стојковић Бранимир, *Европски културни идентитет*, Просвета – Ниш, Завод за проучавање културног развитка, Београд, 1993.
- Томас Хилан Ериксон, *Етницитет и национализам*, Библиотека XX век, Београд, 2004.
- Trevor, Harley, *The Foundations of European Community Law*, Oxford, 1988.
- Tully, James, *Strange multiplicity – Constitutionalism in an age of diversity*, “Cambridge University Press”, Cambridge, 1995.
- Вукадиновић Радован, *Стварање и остваривање комуитарних права у Европској унији*, ИЕС, Београд, 1998.

- Вукадиновић Радован, *Право Европске уније*, Крагујевац, 2006.
- Wiener, Antje, *Practicing Citizenship beyond Modern Frontiers. The Resources of Union Citizenship*. Paper presented at the 1995–1996 EUI European Forum on Citizenship, European Citizenship. An Institutional Challenge, EUI, Florence, 1996.